

„URBÁN TÖRZSEK VAGYUNK...” II.
Önszerveződő kisközösségek a posztmodern korban

DOI 10.35402/kek.2024.2.5

Értékek és értékrendek¹

Disszertációm negyedik és ötödik fejezete tulajdonképpen a hipotézisben foglalt összefüggések kibontására tett kísérletként is értelmezhető. Ennek megfelelően a negyedik fejezetben az általam tanulmányozott kisközösségek értékrendjének vizsgálatára, az ötödik fejezetben pedig individualizmus és közösségiség kapcsolatrendszerének feltárására vállalkozom. Még mielőtt rátérnék azonban a kölcsönviszonyok rendszerének, és a kölcsönviszonyok belső játékaiként megszülető értékrendmintázatoknak a részletes bemutatására, röviden áttekintem azokat az értékrendmodelleket, amelyek munkám során meghatározó referenciapontként szolgáltak.

Az értékrend modelljei. Történeti áttekintés

Az értékrendelméleteket vizsgálva három alapvető megközelítésmódra figyelhetünk fel. A kutatók egy csoportja esszencialista látásmódot követ és az értékek integratív, egységesítő szerepét emeli ki. Ezekben az elméletekben az értékek olyan általános rendezőelvek, mélyen gyökerező feltevések, amelyek a kultúra egységét, harmonikus működését biztosítják. Az így létrejövő kultúra összefüggő rendszert alkot, a működését meghatározó általános alapelvek pedig a társadalom valamennyi tagjára nézve kötelező erővel bírnak. A szerzők másik csoportja a hagyományos és a modern értékrend közötti dichotómiából mint történelmileg meghatározott adottságból indul ki. Elemzéseikben a hagyományos és a modern értékrend különbségeire helyezik a hangsúlyt, és a korszakok közt tapasztalható eltérések alapján próbálják meg az értékrendbeli változások okait felfejteni. Az értékrendek harmadik, pszichológiai modellje elsősorban az értékek motivációs aspektusát hangsúlyozza. A pszichológiai összetevőkre koncentráló szerzők a tervszerűségre, az emberi viselkedés és az életben elérendő célok közötti oksági kapcsolatra helyezik a hangsúlyt. Meggyőződésük, hogy az értékek egyfelől különféle

célok elérését befolyásoló alapelvek, másfelől olyan ismérvek, amelyek a helyesnek vélt cselekvés kiválasztásában nyújtanak segítséget. A szerzők ezeknek az értékeknek az azonosítására törekednek, és az értékek eloszlását, kölcsönös egymásra hatását vizsgálják interkulturális összehasonlítás formájában.

Az értékrend esszencialista megközelítése

Az értékrend esszencialista modelljében az értékek integratív szerepe kerül előtérbe. A szerzők meglátása, hogy az értékrend egyfajta felettes instancia, amely az adott kultúra valamennyi tagjára kiterjed és meghatározó szabályozóerőként lép fel az egyéni döntéshozatal során. Ennek megfelelően az így megszülető kultúra generál-kultúra, amely egységes erővonalak, konzisztens világvélelmentén szerveződik.

E. Adamson Hoebel 19. század végi indiánkultúrákat vizsgál a maguk viszonylagos izoláltságában. Benedict (1961) elméletéből kiindulva úgy véli, hogy bár az egyes kultúrák számára rendelkezésre álló lehetőségek száma végtelen, a kultúrák által megfogalmazott válaszok száma azonban mégis behatárolt. Ennek magyarázata, hogy egyetlen kultúra sem képes a nagyszámú, egymásnak gyakran ellentmondó lehetőséget kellőképp kiaknázni. A választás kényszere ezért elsődleges jelentőségű az emberi társadalmak és az őket szabályozó törvények működésének megértése szempontjából. A kulturális szelekció tehát korántsem esetleges. Alapját olyan általános vélekedések képezik, amelyeket Hoebel posztulátumoknak (azaz értékeknek) nevez (Hoebel 1954:3-18).

Kluckhohn és Strodtbeck számára a kultúra normatív aspektusát bizonyos értékorientációk határozzák meg. Az értékorientációk komplex, de határozott mintázatba rendezett princípiumok, amelyek az értékelési folyamat elemeinek kognitív, érzelmi és irányító összjátékából erednek. Noha a princípiumok kultúráról kultúrára változnak, a variabilitás csak az alkotóelemek (princípiumok) mintázatában jelentkezik, amelyek maguk kulturális univerzálék. A szerzők öt orientációt, és minden egyes orientáción belül három fokozatot

¹ Jelen tanulmány disszertációm szerkesztett változata, amelyet a Kultúra és Közösség 2024-ben 4 részben fog közölni.

különítenek el elméletükben. Ezek kombinációja határozza meg tulajdonképpen az adott kultúra arculatát (Kluckhohn – Strodtbeck 1961:4).

Az értékrend történeti modellje

Az értékrend történeti modellje történeti összefüggéseiben elemzi az egyes értékrendeket, és a közöttük lévő különbségek feltárására helyezi a hangsúlyt. Számos kutató a modernitás és a posztmodern közötti átmenetre összpontosít, és megpróbálja azonosítani a hagyományos értékek fennmaradásának okait, valamint a hagyományos értékrend alapjain kifejlődő posztmodern személyiség jellemzőit. Az evolúciós paradigma, amely az emberiség történelmét töretlen fejlődési folyamatként látja, és a megelőző korszakokat, mint egy kezdetlegesebb szint képviselőit ábrázolja, a megközelítés egyik lényegi alkotóeleme. A diskurzuson belül a hagyományos értékrend mint a társadalmi fejlettség alacsonyabb szintje, az elmaradottság, a kizsákmányolás világa jelenik meg, szemben a modernitás képviselte értékrenddel, amely a haladás, a társadalmi nyitottság megtestesítője.

Inglehart és Baker az emberi társadalmakat két dimenzió mentén vizsgálják, megkülönböztetve elméletükben a „túlélést hangsúlyozó”, valamint az „önkifejezés fontosságát valló” társadalmakat a „tradicionális”, illetve a „világi-racionális” értékeket követő országoktól. Kutatásuk eredményeit a szerzők végül egy közös – a világ mintegy 65 országát magában foglaló – koordináta-rendszerben összegzik. A „tradicionális” illetve a „túlélést hangsúlyozó” értékeket valló társadalmak negatív jellemzőit Inglehart és Baker elméletében szinte a végtelenségig lehetne sorolni: alacsony toleranciaszint az abortusszal, a válással, az öngyilkossággal és a homoszexualitással szemben, férfi dominancia a gazdasági és a politikai életben, a családi élet fontossága és autoritatív jellege. A fejlett ipari országokban ezzel szemben az önkifejezés szabadsága, a racionalizmus és az egyéni biztonság értékei tesznek szert meghatározó szerepre. Ingleharték meglátása, hogy noha a gazdasági fejlődés a szekularizáció és az önkifejezés előmozdítója, a modernizáció paradox módon a hagyományos értékek megerősödéséhez is hozzájárulhat (Inglehart és Baker 2000:21).

Inkeles és Smith a modern ember megjelenésének okait kutatják. A hagyományos, földművelésen alapuló falu és a modern intézményrendszer által képviselt értékrend ellentétéből kiindulva arra a következtetésre jutnak, hogy a modern ember alakját

az a sajátos élettapasztalat hívja életre, amelyre a gyárakban, ipari üzemekben végzett munka során tesz szert. A modern ember munkavégzése komplex, ésszerűsége nyugvó, technokrata környezetben folyik, tapasztalatainak formálódását pedig a tömegmédiával közvetített tartalmak határozzák meg. Többnyire városi életmódot folytat és tudatosan ki is használja a városban kínálkozó lehetőségeket, mint amilyen például az oktatási rendszer, a színház, a mozi vagy a szabadidő eltöltését célzó különféle rekreációs tevékenységek. A szerzők a modernitás alapvető egységének az egyént tekintik. Meglátásuk, hogy a személyiségjegyek nem feltétlenül csak gyermekkorban alakulhatnak ki: értékrendbeli változások felnőttkorban is bekövetkezhetnek. (Inkeles – Smith 1974:5-10).

Az értékrend pszichológiai modellje

Az értékrend pszichológiai modellje szerint az értékek olyan mélyen gyökerező, absztrakt motivációk, amelyek igazolják a különféle emberi viselkedésmódokat, és irányítják az egyént tervei elérése során. Az értékek szempontjából tehát döntő fontosságú valamilyen motivációs cél jelenléte, amely értelmet kölcsönöz az egyéni életvilágnak, és az életút „sikerességét” az elért célok függvényében méri.

Milton Rokeach az értékeknek az egyéni életútban betöltött fontosságára helyezi a hangsúlyt. Olvasatában az értékek olyan „tartós meggyőződések, amelyek a helyes viselkedés, illetve a létezés ideális végállapota iránti elköteleződést erősítik egy másik viselkedésmóddal, illetve végállapottal szemben” (Rokeach 1973:5). Rokeach az értékek szubjektív meghatározottságán túl rámutat ugyanakkor az értékek univerzális érvényességére is, az értékek hatósugarát pedig kiterjeszti az általános emberi célokra. Az általa kidolgozott módszer segítségével megpróbálja a válaszadók egyfajta értékprofilját felállítani azáltal, hogy arra kéri őket, hogy rangsoroljanak 18 eszköz- és ugyanannyi célértéket.²

² Fontos megemlítenem, hogy már Rokeach elmélete előtt megjelent egy hasonló – értékek rangsorolásán alapuló – modell. Charles Morris 1956-ban publikált *Varieties of Human Value* című könyve a „jó élet” 13 lehetséges módját mutatja be. Morris a személyiség 3 alapvető komponensét különíti el (dionüszoszi, prométheuszi, buddhista), a komponensek kombinációja alapján pedig összesen 7 értékprofil állít fel. Meggyőződése, hogy minden egyén értékrendjét valójában az értékkomponensek jelenlétének erőssége határozza meg (Morris 1956:1-6).

Bilsky és Schwartz az értékek és személyiségjegyek közötti kapcsolatot vizsgálják, és az értékek motivációs aspektusából indulnak ki. Meglátásuk, hogy az értékek olyan célok, motivációk kognitív reprezentációi, amelyek az emberi viselkedést koordinálják. A szerzők összesen tíz értéket határoznak meg, amelyeket további négy magasabb rendű kategóriában helyeznek el. Az így létrejött rendszert végül kördiagramon ábrázolják, amelyen belül az egymással szemközti értékek dichotomikus párokat alkotnak. A szerzők meglátása, hogy az értékek egyfajta személyiség-beállítódások, az értékek és a személyiségjegyek között pedig kölcsönös viszony mutatható ki. Az értékek előmozdítják a nekik megfelelő személyiségjegyek érvényesülését, amelyek visszahatnak az értékekre, és megerősítik azokat működésükben (Bilsky és Schwartz 1994:178).

A kölcsönviszonyok rendszere

Az egyén és a külső valóság alkotóelemei közt kölcsönösségen alapuló viszony jön létre. A környezeti tényezők referenciapontokat képezve hatást gyakorolnak az egyénre, aki értelmezés tárgyává teszi az őt körülvevő társadalmi valóságot. A kölcsönviszony ennek az interpretív viszonyoknak az eredményeként megszülető jelentés. A kölcsönviszonyok sajátossága a szociokulturális valóság sokszínűségéből adódó fogalmi összetettség. A Davoria számára például a „szépség” az experimentális önkifejezés, a hely, a tömeggel folytatott párbeszéd, valamint a különféle zenei hagyományok integratív egysége, amely azonban csak a közösség komplex összefüggésrendszerén belül értelmezhető, onnan kiragadva értelmét veszti. A kölcsönviszony tehát nem abszolút kategória, hanem a szociokulturális valóság elemei köré fonódó társadalmi gyakorlatok és értelmezési módok összessége. Megértéssel, amelynek során az egyén állításokat fogalmaz meg a külső valóságról, és értékeli a hozzájuk fűződő személyes viszonyát.

Kutatásom során összesen tizenhat olyan alapvető kölcsönviszonyt különítettem el, amelyek az önszerveződő kisközösségek értékrendjének megértése szempontjából meghatározó jelentőségűnek bizonyultak. Az egyes kölcsönviszonyokat és a társadalmi valóság bennük összpontosuló dimenzióit – az elméletalkotás induktív logikáját követve – az interjúk szövegtörzseiből elvonatkoztatva fogalmaztam meg, szüntelenül csökkentve az interjúszövegek empirikus és elméleti előfeltevéseim teoretikai dimenziója közötti távolságot.

Hogy a modernitásból a posztmodernbe történő átmenetet érzékeltessem, az egyes kölcsönviszonyokat a posztmodern fordulat három dimenziója mentén elemzem. Ezek a dimenziók a „szövegben rejlő veszélyek tudatosodása”, az „objektív és szubjektív látásmód közötti feszültség”, valamint a „reprezentációs válság” problematikája. Rendszerkritika, hermeneutika és reprezentáció tehát az a három aspektus, amelyek mentén a posztmodern fordulat eredményezte korszakváltás legfőbb jellemzőit, ismeretelméleti következményeit összefoglalom.

A kölcsönviszonyok megfogalmazásánál a tematikus analízis Braun és Clark által lefektetett módszertanát követtem (Braun és Clark 2006:6-11). Ennek során a beszámolók tartalmi egységeit, visszatérő témáit kódokkal láttam el, amelyek lehetővé tették az interjúk rejtett összefüggéseinek pontosabb behatárolását, a fogalmi háló kialakítását. A kódok – azaz kölcsönviszonyok – kidolgozása az előzetes kutatásaim során elvonatkoztatott kategóriák alapján történt, amelyeket terepről terepre haladva szüntelen árnyaltam, finomítottam.³ A kódolást követően az interjúalanyaim által használt kulcsszavakat, visszatérő kifejezéseket tematikus egységekbe, úgynevezett motívumokba rendeztem, és az egyes kölcsönviszonyok dimenziói mentén csoportosítottam. A motívum tulajdonképpen hasonló jelentést hordozó kulcsszavak nagyobb fogalmi egységekbe tömörülése. Szerepe valamely közösség értékrendjének vizsgálatakor valójában abban fejeződik ki, hogy áttekinthetőbbé, befogadhatóbbá teszi a kulcsszavak gyakran túlzott változatosságát. A motívumok kialakításánál igyekeztem legtöbbször egyedi fogalmakat alkotni. Olyan kategóriákat, amelyek minél teljesebben összefogják a közösségek tagjai által mondottakat. Ugyanakkor, ha az interjúalanyaim által használt kifejezéseket kellőképp kifejezőnek találtam, egyszerűen csak átvettem azokat. (Ezzel a lehetőséggel gyakran éltem teoretikusok által alkotott fogalmak kapcsán is.) A motívumokat ezt követően a posztmodern

³ Hosszúhetényi terepmunkám során elsősorban a lokális összefüggésekre, illetve az ezek kapcsán felmerülő kérdésekre koncentráltam, úgymint a biogazdálkodás, a globalizáció-ellenesség vagy a helyi szintű megoldások problematikája. Ennek megfelelően mindössze 7 dimenziót különítettem el. Néhány évvel később azonban szempontjaimat jelentősen átdolgoztam, és a Grundkert (egy budapesti közösségi kert) kutatása kapcsán a korábbi 7 dimenziót 11-re bővítettem. Tulajdonképpen ez a lista képezi jelenlegi kutatásom alapját, amelyben azonban a kölcsönviszonyok rendszerét további 5 dimenzióval 16-ra egészítettem ki.

fordulat általános dimenziói mentén csoportosítottam és elemeztem, reflektálva a modernitás és a posztmodern közti átmenet szociokulturális és ismeretelméleti összefüggéseire.

1. A közösségi lét egyénre gyakorolt hatása

A kisközösség, amennyiben az egyéni életút során megjelenik, úgy kitüntetett szerepre tesz szert. Csak egy kisközösség lehet képes ugyanis arra, hogy a közösséghez tartozás belső igénye mellett az egyéni önkifejezésnek, a személyiség kiteljesedésének is megfelelő terepet biztosítson. Az identitásválsággal küzdő, a társadalmi szabályok túlzott kontrollja elől menekülő egyén ezért tudatosan fordul a közösség felé, azt remélve, hogy határai közt ismét otthonra lel (Gyökér 2017:82-83).

A társadalmi mainstream elidegenítő hatására Colin Campbell is rámutat. A kultuszok társadalmi dinamikáját vizsgálva a kultikus miliő kialakulásának egyik lehetséges magyarázataként a „pszichikai depriváltság” érzését emeli ki, amelyet a többségi társadalom negatív hatásaként értelmez. Olvasatában a kultikus miliő a társadalmi mainstream elnyomó tendenciáinak ellensúlya, az ellenkultúra mozgalmainak táptalaja, a szubjektív motivációk (mint amilyen a közösség utáni vágy is) gyűjtőhelye. Ez a közeg ugyanakkor korántsem egységes. Bár a kultikus miliő a társadalom hegemónikus formái által elnyomott régió, lényegéből adódóan azonban nem közösségi szemlélet által vezérelt, hanem inkább önmegvalósításra tör (Campbell 2002:33).

A kultikus miliő logikájával szemben a közösség iránti elköteleződés nem egyszerűen csak a küldetéstudatnak vagy valamilyen személyes motivációnak a kifejeződése, hanem a közösség által képviselt értékek egyénre gyakorolt hatásának is a leképeződése. Mint ilyen, a modernitásra jellemző korlátlan individualizmus ellentéte. A közösségi lét egyénre gyakorolt hatása egyfelől tehát mint önálló kölcsönviszony mutatkozik meg, másfelől azonban olyan átfogó dimenzió, amelyen belül az értékrend több aspektusa is elhelyezésre kerül. Különös körülmény ugyanakkor, hogy míg az általam vizsgált közösségek szemléletében a közösségiségnek alárendelt szubjektivitás a meghatározó, addig a nyugati ellenkultúra mozgalmainak felfogásában a közösségiség gondolata nem kap hangsúlyos szerepet. Épp ellenkezőleg. Mind a neosámánység, mind pedig a Michael Harner által alapított szellemi irányzat (core shamanism) alapvetően

individualista szemléletű és a spiritualitás megélésének szubjektív formáit részesíti előnyben. Bár összefüggéseik rendszeresek és viszonylag nagy számú résztvevőt vonzanak, közösségi eseményeik mégis inkább egyfajta elvonulások, amelyek során a természetközelség élménye, nem pedig a közösségiség eszméje jut meghatározó szerephez. Dave Foreman, az Earth First! nevű radikális mozgalom egyik vezéregyénisége, kifejezetten ódzkodik a csoportos rituálék gyakorlatától. Meglátása, hogy a spiritualitás és a rítus az emberiség végzetes hibája, amely túlzott intellektualizmushoz vezet, és elvonja a figyelmet az ember állati mivoltáról, valamint a természetbe-ágyazottság megtapasztalásának személyes élményéről (Taylor 2001:185-187).

A közösségiség eszméjének mozgalmi keretek közt megvalósuló formájával ellentétben az általam vizsgált kisközösségek individualizmus és közösségiség egységére épülnek. Működésük során a személyes orientációk, valamint a közösség által képviselt értékek egyénre gyakorolt integratív hatása együttes erővel jut kifejeződésre. A tagok a közösségben a kitörés lehetőségét látják. Határozott meggyőződésük, hogy a fogyasztói társadalom képviselte szellemiség, illetve a globalizáció profitorientált folyamatai a életvilágunk romlását, illetve az emberi csoportok működésének beszűkülését eredményezik. A „gyógyulást” ezért kizárólag az emberi kapcsolatok rehabilitációja hozhatja el. Ennek legalkalmasabb módja a Concordantia tagjai szerint a sámánáshoz visszatérés:

Ezen a nyomvonalon [a sámánáshoz nyomvonalán] haladva van esély arra, hogy kiemelkedjünk abból a káoszából, amiben most az emberiség van. Hiszen a természethez csatol vissza, hiszen a szellemvilággal kommunikál, az emberekért van. Nem egy önös valami, hanem egy szolgálat. (Rita)

Mivel az önszerveződő kisközösségek mindig valamilyen vízió kibontakoztatása mentén élik mindennapjaikat, ezért a belső motivációk, az elköteleződés szubjektív indítéka gyakran őrli küldetés alakját. A küldetés a közösségépítés általános gondolata köré szerveződő motiváció, amely valamilyen alkotótevékenység formájában jut kifejeződésre. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy küldetés és cél egymástól csak nehezen elválasztható közösségformáló erők. A küldetés mindig valamilyen közös cselekvésmódban testet öltő hajtóerő, amely inkább a jelen felé elkötelezett. Ezzel szemben a cél egyfajta vízió, amely terveket sző, és egy lehetséges

jövőképet villant fel. A Davoria egyik tagja – visszaemlékezve csatlakozása körülményeire – a következő emlékeiről számol be:

Elég geek voltam mindig is. Furán éreztem magam a világban. Túl sokat olvastam, túl sokat gondolkodtam. [...] Ezért így érdekelt, hogy mi más lehet csinálni. És az egész fesztiválos vonal azért tetszett, mert hogy ott ilyen kis mikrovalóságok teremtéséről van szó. És akkor az számomra egy elég jó szociológiai kísérleti terület volt, hogy van lehetőségem arra, hogy ilyen alternatív valóságokat építsek föl, vagy együtt építsünk fel emberekkel más emberek számára. És ez akkor és azóta is rém jó móka. (Úriember)

A közösség megtartó ereje szintén kiemelt szerephez jut a csoportok életében. A közösség egyfajta szociális háló, amely biztonságérzetet nyújt és támogatja az egyént élete megpróbáltatásai során. A közösség biztosította védelmező funkcióról a következőket mondja a Concordantia Carpatensis egyik vezetője:

A közösség az egy megtartóerő. Amikor valakinek a magánéletében történik egy nagyon erőteljes folyamat, például elveszt egy közeli hozzátartozót, vagy válásra kerül sor az életében, vagy elveszti a munkahelyét, tehát olyan események történnek, amik kibillentik őt ebből az egyensúlyból és harmóniából, akkor ugye ha van egy közösség, ahová ő tartozik, akkor ez a közösség olyan, mint egy szövet. Mert ez a szövet őt meg fogja tartani. (Arikán)

A közösség megtartó ereje a nyimieknél az „otthon”, a családi légkör emlékét idézi, és az egymás iránti megbecsülés napi szintű gesztusai által nyer megerősítést. Ez az erő gyakran olyan korábbi tagokat is visszavon, akik évekkal ezelőtt ugyan kiváltak a közösség soraiból és külföldre költöztek, de aztán be kellett látniuk, hogy céljaikat leginkább a Nyimi Öko Közösség szolgálja. Érzékletes leírását adja a már-már családi kötelékek erősségét idéző kötődésnek a közösség egyik alapítója:

Hogy én tagja vagyok ennek a közösségnek, ez egy olyan megerősítés, hogy én nekem otthonom van. Énnekem rettentő sokáig tartott, mire valahová elköltözöttem. [...] Itt viszont nagyon gyorsan otthon éreztem magam, mert megvolt ez a nagyon erős kötődés egymáshoz. És az a jó szándék és az az együttműködés és az az ígéret, hogy itt csinálunk valami jó dolgot. (OK)

Az általam tanulmányozott kisközösségek további fontos jellemzője, hogy tagjaik tudatos törekednek egy közös értelmezési mező kialakítására, miközben kritizálják mindazokat a narratívákat, amelyeket a hatalom, illetve a többségi társadalom próbál rájuk erőltetni. A Concordantia Carpatensis esetében a közös értelmezési mező a spirituális élmény által kijelölt „szellemi tér” és az értelmezés szubjektív (de közösségi keretek közt kibomló) hermeneutikai pozíciója, amely Földanyához fűződő személyes kapcsolat által nyer megerősítést:

A sámánságban a hit esszenciája az az önmagamba és a környezetembe vetett hit egyesülése. Amikor ez a kettő egyensúlyban van. És akkor ezt többen többféleképpen hívjuk: Isten, a Forrás, a Rendszer. (Adrienn)

A közösség tagjai ezzel egyidőben élesen bírálják a keresztény egyházat és az általa megjelenített intézményi önkényt, a nagyvállalatoknak a természeti erőforrások kizsákmányolásában testet öltő gazdasági érdekérvényesítését (és az azt igazoló piacorientált narratívát), valamint az öncélú szubjektivitás különféle alakváltozatait. A Davoria a fogyasztói kultúra kritikus szemlélője. Underground csoportként a free tekno mozgalom általuk képviselt irányvonalát különösen kitett a társadalmi mainstream elnyomó narratíváinak. „Még ha jól is akarod érezni magad, akkor is leraknak az asztalra valamit, hogy ezt kell fogyasztani, és így, és ennek ez a módja, és ennyibe kerül” – fogalmaz a csoport egyik tagja mindennapi tapasztalatait összegezve. A Davoria ezért elutasítja a „klubkultúra” piacközpontú szemléletmódját és a lemezkiadók profitorientált üzletpolitikáját, és a saját maga által szervezett rendezvényeken keresztül igyekszik megteremteni a valóság általa elfogadhatónak vélt feltételeit. A Láthatatlan Iskola egy alternatív oktatási szemléletmód iránt elkötelezett. Célja a jelenlegi oktatási rendszer centralizált, a tanár-diák viszony hierarchikus rendjén nyugvó hagyományának az ellensúlyozása. Mivel egy még formálódó koncepcióról van szó, ezért a közös gondolkodást elősegítő értelmezési mező kialakítása esetükben az eredményes működés előfeltétele is. Közösségi összejöveteleik során ezért a „problémák megosztása”, rendszeres időközönként történő átbeszélése, az ötletek, megoldási javaslatok „befogadása”, valamint a „kibontakozás szabadsága” kerül előtérbe. Valamennyi közösség közül talán a nyimiek törekednek a legtudatosabban a közös hang, a közös értelmezési mező kialakítására és a

többségi társadalom működési logikájától eltérő közösségmodell kidolgozására. A tagok meggyőződése, hogy a napi szintű kommunikáció, a „másik meghallgatása” a közösség harmonikus működésének az előfeltétele. Találkozásaik ezért nemcsak a problémák átbeszélésének, hanem a közösség önmegerősítésének is kitüntetett alkalmi.

4. A hagyomány szerepe

Edward Shils szerint a hagyomány szó jelentését a legáltalánosabb értelemben vizsgálva azt találjuk, hogy az gyakorlatilag bármi lehet, amit a múltból a jelenbe átörökítettek. Maga a szó ugyanis semmit sem árul el arról, hogy mi is az, amit valójában átörökítettek (egy tárgy vagy egy kulturális jelenség?), és arról sem tesz említést, hogy maga az átörökítés milyen hosszan zajlott (egy generáció vagy több évszázad alatt?) vagy hogy milyen módon ment végbe (szájhagyomány útján vagy írott formában?) (Shils 1981:12). A fogalomnak van azonban Shils olvasatában egy lényegi összetevője, amely állandóságot mutat, bármilyen kulturális közegben vizsgáljuk is. Ez magának az átörökítésnek a folyamata.

A hagyományt működtető belső logika társadalmi szerepe napjainkban azonban megkérdőjeleződik. Az átörökítés elve a posztmodernben gyakorlatilag értelmezhetetlenné válik. A posztmodern egyfelől megsokszorozza az információáramlás csatornáit, amelyek korábban főként a saját kultúra szabta mozgástérre szűkítették az átörökítés folyamatát, másfelől felforgatja a generációk közti időbeliség rendjét. Az internet globális rendszerének részeként az egyén idegen földrészekről, idegen kultúrákból származó, tőle akár sokkal fiatalabb felhasználóktól is szert tehet olyan világnézeti elemekre, amelyek később akár hagyománnyá is szerveülhetnek életútja során. Tim Ingold szerint magának az átörökítés gyakorlatának a világkép kialakulásában játszott szerepe is kétséges. Ingold ugyan elismeri, hogy zajlik egyfajta információáramlás az egymást követő generációk közt, ám az információ nem azonos a tudással és sokkal értelmesebb sem válunk felhalmozása által. Ami döntő, az a tájékozottság, a jelentés megértésére való képesség a környezetünkbe való közvetlen érzéki alámerülés által. Erre a képességre azonban csak a dolgok bemutatásán keresztül tehetünk szert (Ingold 2000:21-22).

A bemutatás, a bevezetés gyakorlati technikái kiemelt jelentőségre tesznek szert az általam tanulmányozott közösségek életében. Az átörökítés különféle szertartások, rítusok során kibomló

tapasztalás, amelyben a „töredezethez” és a „pillanatnyiság” élménye dominál: az események bizonytalan időközönként kerülnek megrendezésre, alkalmi jellegüknel fogva pedig magas fokú sűrítettség jellemzi őket. Az átörökítés ezért a beavatási rítusok élményével rokonítható tapasztalás, amely az izasztókunyhóba lépés, a bemutatkozó kör, vagy a mentorálttal találkozás sokkoló hatásával állítható párhuzamba, szemben a modernitás mechanisztikus gyakorlatával, amelyet a generációk közti áthagyományozás elsődlegessége jellemez.

A free tekno parti a posztmodern korra jellemző átörökítés egyik tipikus formája. A Davoria rendezvényeinek felfokozott közege egyfajta beavatási szertartásként hat a buliba először betévedő egyén számára. A dübörgő zene, a magas bpm-szám ugyanakkor nem öncélú zajkeltés, hanem a tudat felszabadításának eszköze, amely eltereli az egyén figyelmét a mindennapok generálta problémákról és megnyitja a kaput a közösségiség érzésének megtapasztalása előtt. Ezt a felfokozott tudatállapotot a következőképpen írja le a Davoria egyik tagja:

Hogyha belegondolunk, akkor ez tök érdekes, hogy szerek nélkül is egészen durva állapotokba lehet kerülni egy jól elkapott 20 perc monotonitástól. Amikor mondjuk az ember plusz 150 emberrel ugyanarra a ritmusra topog. Abban van valami spirituális, felemelő és törzsi. (Squid23)

Az átörökítés posztmodern gyakorlata a közösségeken belül alapvetően horizontális jelleget mutat, szemben a modernitásra jellemző – döntően hierarchikus, a társadalmi intézményrendszer hegemonikus formái közt kibomló – gyakorlattal. A hagyomány ebben az olvasatban mint a hatalom újratermelésének eszköze jelenik meg. Legitimációs karakteréből adódóan ugyanis a hatalom gyakran védelmez olyan társadalmi intézményeket, amelyek a többségi társadalom – illetve bizonyos érdekcsoportok – érdekeit képviselik. Ez a viszonyrendszer ugyanakkor kölcsönös: a többségi társadalom, illetve az egyes érdekcsoportok képviselői – elismerésükért cserébe – megerősítik a hatalmat gyakorlatai helyességében.

Interjúalanyaim elbeszéléseiben a hagyomány fogalma gyakran jelentkezik a társadalmi mainstreamre jellemző általános beállítódásként. Olvasatukban a mainstream tulajdonképpen a legáltalánosabb értelemben vett társadalmi „szókásjog”, amely egyfajta felettes instanciaként magasodik az egyén fölé, és elvárásokat fogalmaz meg

vele szemben. A kisközösségek perspektívájából szemlélve a hagyomány ezért nem más, mint a társadalmi integráció megtestesítője: stabil munkahely birtoklása, a „családalapítás kényszere”, a fogyasztói kultúra által közvetített kritériumok gyűjteménye, amelyet a Concordantia „magyar őshagyományon” nyugvó szellemisége, a free tekno mozgalomnak a punk, a metal és a hardcore tekno által megalapozott szabadságizménye, a Láthatatlan Iskolának a gyerekek „bevonásán” nyugvó oktatási koncepciója, valamint a Nyimi Öko Közösségnek az emberi kapcsolatokat középpontba állító szemlélete ellenpontoz. A Davoria egyik alapítója érzékletes öszszegzését adja a társadalmi szokásjog posztmodern kritikájának:

A free tekno azok az emberek, akik nem találják meg a helyüket a mainstreamben. És ez egy olyan hely, ahol jól tudják érezni magukat. Van a társadalomnak egy jó része, aki nem tud beilleszkedni az iskolába, nem tud beilleszkedni a tanrendszerbe, a napi 8 órás kerékvágásba. Hogy dolgozz-szórakozz-aludjál! Legyen gyerek! Folytasd! Van egy réteg, aki ebbe a dologba nem tud így beilleszkedni. A free tekno azoknak szól, akik így érzik magukat. (Thalium)

A kisközösségek hagyománya eseti, nem pedig organikus hagyomány. Nem a távoli múltból eredő, generációkon keresztül átörökített tudás, hanem többnyire az elmúlt évtizedek során felhalmozott vagy múltbeli emlékek alapján újjáélesztett ismeret. Mindig reflektált kapcsolat valami konkrét, intellektuális tudással vagy szellemi örökséggel kapcsolatban, amely gyakorlott tanítók vezette szertartások tapasztalataiból, teoretikusok megnyilatkozásaiból, de akár könyvek által közvetített ideológiákból is meríthet. A Davoriánál fontos hivatkozási pont például Christoph Fringeli enigmatikus alakja. A sámánóknél számos titkos eredetű írás újrafelfedezése, a hagyományt ápoló tanítók megnyilatkozásai a mérvadók. A Nyimi Öko Közösség által képviselt szellemiség alapját a Nemzetközi Ökofalu Hálózat világnézeti alapelvei képezik, de tagjai merítenek a permakultúra kínálta lehetőségekből és Vágvölgyi Gusztáv-Pablo közösség-modelljéből is. Mindezeket a szellemi irányvonalakat pedig a humanisztikus pszichológia tapasztalataival ötvözik. A Láthatatlan Iskola létrejöttét elsősorban a Láthatatlan Egyetem önismereti és közösségépítő programjai inspirálták, amelyek később nyugat-európai missziós szervezeteekre jellemző általános mintákkal egészültek ki.

7. A tér szerepe

A posztmodern radikálisan átalakítja a tér szerveződésével kapcsolatos összefüggéseket. A fogalom jelentésrétegeinek hagyományos kötöttsége fellazul. A tér többé már nem egyszerűen csak földrajzi koordináták által kijelölt lokalitás, hanem olyan többdimenziós tartomány, amelynek határait az egyénnek a globális és lokális összefüggések keresztmetszetében elfoglalt helye, valamint a kibetér virtuális dimenziói közösen jelölik ki. A tér időbeli dimenziója szintén változáson esik át. Állandósága vesztit korábbi jelentőségéből, helyét az alkalmi, ideglenes meghatározottság veszi át.

A tér hibriditása – a fizikai és a kibetér együttes jelenléte, egymást kölcsönösen kiegészítő kapcsolata – valamennyi általam kutatott közösség sajátja. Mindegyik közösség működtet internetes csoportot és jelen van a social media felületein, amelyek nemcsak a „hivatalos” események kommunikálásának, de a személyes ismeretségek fenntartásának is hatékony eszközei. Számos közösségnek van saját weboldala. A Davoria különösen nagyszámú internetes kapcsolattal bír, amely a nemzetközi szcénával kapcsolódás esélyeit is erősíti. A csoport ki is használja a kommunikáció új módozatai kínálta lehetőségeket: rendezvényeiken rengeteg külföldi művész fordul meg, és gyakran akár fellépőként is közreműködik. A tér alkalmi jellege leginkább a Concordantia és a Davoria esetében domborodik ki. Ez a két csoport szüntelenül változó helyeken tartja összejöveteleit. A Láthatatlan Iskola helyszínválasztásait ezzel szemben már bizonyos fokú kötöttségek jellemzik. Az iskola mentortalálkozói ugyan változatosságot mutatnak, az oktatási órák megtartására azonban átmeneti otthonokban kerül sor. (Igaz, ezt elsősorban gyermekvédelmi szempontok indokolják.) A tér hibriditása a Nyimi Öko Közösség esetében is megmutatkozik. Bár a közösség alapvetően ökológiai alapú szerveződés, amely a kertművelés és gazdálkodás kapcsán erősen kötődik a termőföld lokális adottságaihoz, tagjainak mégis csak egy része él a településen. Többen „kétlaki” életmódot folytatnak, és csak bizonyos események kapcsán utaznak le Nyimbe. Ezek az összejövetelek rendszerint közösségi eseményekhez, nyílt napokhoz kapcsolódó alkalmak, amelyek során nemcsak saját közösségük építésére, de a „látogatókkal” való kapcsolat elmélyítésére is lehetőségük nyílik. A következőket meséli ezzel a sajátos életmóddal kapcsolatban a közösség egyik tagja:

Ez a kétlakiság, ez nekem egy nagyon-nagyon erős hívószó. Mert akkor ebből, ami itt van, ebből ki tudsz szakadni. Bár ez nem biztos, hogy a legjobb szó. Tehát, hogy egyszerűen van lehetőség arra, hogy döntsél az igényeidnek megfelelően. Hogyha erre van szükséged, meg a színházra, meg a nem tudom mire, akkor legyél itt [Budapesten], ha meg a friss levegőre, természetközelségre, nyugalomra, akkor pedig legyen ennek egy tere az életben, legyen meg a lehetőség. (TM)

A posztmodern egyén térhez fűződő viszonyát nemcsak az általa birtokolt lakóhely fizikai meghatározottsága, de a tér közösségi karaktere is erőteljesen befolyásolja. Bár a Concordantia szemléletében a természeti környezet továbbra is kiemelt szerepet kap, a közösség tagjai alapvetően „urbánus” sámanként tekintenek önmagukra. Meggyőződésük, hogy a természet, mint közeg, csupán másodlagos szerepet bír. Ami igazán fontos, az az összejövetelek során átélt spirituális tapasztalás. A találkozások célja ugyanis, hogy a „kapcsolódást”, az egymáshoz és a szellemvilághoz közeledést elősegítsék, függetlenül attól, hogy a sámáni technikákat természetes vagy mesterséges közegben gyakorolják-e a résztvevők:

Én nem mondanám, hogy el kell hagyni a várost, csak meg kell találni azt, ami visszakapcsol. Ami a városban talán nehezebb, vagy amiben így lehet segítséget kapni, hogy akár egy erdei kirándulás. [...] És ha abban van valamilyen elfogadás és támogatottság, hogy egy ilyen tanulás és visszakapcsolódás meglegyen, akkor sokkal könnyebb. (NÁ)

Bár a Davoria térválasztásában az ipari világ hagyománya fontos szellemi örökségként van jelen, az elhagyott gyárépületek, a bezárt laktanyák posztapokaliptikus közege inkább csak a „díszlet” szerepére korlátozódik. A bulik helyszínéül szolgáló terek kiválasztásának elsődleges szempontja ugyanis a klubkultúra elvárásaitól megtisztított „szabad tér létrehozása”. A tér megváltozott funkciója a Nyimi Öko Közösség esetében is megfigyelhető. Bár a közösség tagjai pillanatnyilag magántulajdonban lévő házakban élnek, kiinduló koncepciójuk továbbra is egy közös területen (az Öko-réten) álló, közösségi tulajdonú épület kialakítása. Természetesen a privát tér, a privát szféra fenntartása lényeges szempont, a közösségi összetartozás szempontjából azonban sokkal fontosabb, hogy „elmenjünk egymáshoz, meg hogy egymás terében legyünk” – fogalmazzuk meg interjúalanyom.

Egy kettősség szemtanúi vagyunk tehát. Miközben a tér elszakad a földrajzi koordináták kijelölte szigorú keretektől, a különféle formális szabályok generálta társadalmi kötöttségektől és alkalmi jelleget ölt, egyfajta „terület-nélküliséget” is létrehoz, azaz a konkrét helyhez kötődés hiányát. Ezzel egy időben ugyanakkor megőrzi a térhez kötődés közösségek által megfogalmazódó belső igényét.

A tér hordozta kettősség sajátos következménye a tér variabilitásának felértékelődése. A Láthatatlan Iskola tagjai közül többen kiemelik a tér „alakíthatóságának”, „nyitottságának” a fontosságát. Céljuk „nem elszeparálódni”, hanem a „közös tér” megteremtésén keresztül „új ingerekre” szert tenni, és így a látásmódot szélesíteni. A tér ezen adottsága nemcsak mentori munkájukban támogatja az iskola oktatóit, de előmozdítja a társadalmi szocializáció folyamatát is. A tér sokoldalú hasznosíthatósága, a variabilitás követelménye a többi közösségnél is megfogalmazódik. A Davoria tagjainak személyes tere nem pusztán lakóter, hanem műhely, próbaterem is egyben. Itt zajlik a különféle elektromos eszközök gyártása, a bulikra felkészülés folyamata. A Nyimi Öko Közösségnél az épületek kialakítása során a természettel egygyé válás gondolata kap hangsúlyos szerepet. Ez a koncepció nemcsak a felhasznált anyagok megválasztásában, de az épületek belső elrendezésében is kifejeződésre jut. Egyik épületük közösségi beszélgetéseknek helyt adó tere például egy idős fa körül épült ki. De vannak olyan személyes terek is, ahol a konyha – mindenféle válaszfal nélkül – közvetlenül az udvarra, a természetbe nyílik. A Concordantiánál az ideális tér kialakításának igénye a kézművességgel, a DIY gondolatosságával, valamint a belső egyensúly létrehozásával szoros összefüggésben alakul. A tér a „harmónia” megteremtését elősegítő közeg, ahol „a látható és a láthatatlan világ jeleit, jelzéseit, különböző történéseit össze tudjuk kapcsolni”, „ahol magától megnyílik a szívünk, a tudatunk, és magától leszünk nyitottak magára az életre”.

10. Az ismeretszerzés módja

Az ismeretszerzés módja azon lehetőségek, technikák gyűjteménye, amelyek segítségével az egyén új tudásra tesz szert. A kölcsönviszony központi fogalma a hitelesség kérdése, amely a tudás forrásának megbízhatóságában, valamint a tudást közvetítő személy szakmai elismertségének megítélésében összegződik. Az intézményi tekintély megrendülése következtében az ismeretszerzés a posztmodern korban átalakul. Előtérbe kerülnek a tudásszerzés

alternatív formái. A hangsúly a személyes interakciók, a különféle workshopok, továbbképzések során megszerzhető ismeretekre, illetve az internet által kínált forrásokra helyeződik, miközben a tudásátadás intézményrendszeri keretek közt megvalósuló formája diszkreditálódik. Érzékletes kifejeződése ennek a folyamatnak a tanári tekintély képviselte tudásról az internetes források irányába történő hangsúlyeltolódás.

A hagyományos intézményrendszer szülte kiábrándultság a legtöbb esetben új platformok, alternatív módszerek kidolgozására sarkallja a kis-közösségek tagjait. A tudás áramoltatásának új kezdeményezései a közösségi tevékenységek állandó kísérőjelenségeivé lépnek elő. A Davoria saját műhelyt bérel, amelyen belül különféle audio-vizuális workshopokat szervez a rave kultúra technikai aspektusai iránt érdeklődőknek. A Láthatatlan Iskola maga a tudásátadás egy új formája, amely egyelőre informális keretek közt próbál az oktatási rendszer hiányosságaira választ találni. A Concordantia Carpatiensis a spirituális tudás átadását állítja tevékenysége középpontjába, míg a Nyimi Öko Közösség – saját közössége építése mellett – alternatív ökológiai szemléletmódok és technikák népszerűsítését is küldetésének tekinti.

A tudás megszerzésének sajátosan kiemelt formája az utazás. Az „utazás”, amely fokozott formában hordozza az idegen életvilággal szembesülés közvetlenségét, nemcsak új ismeretek megszerzésének lehetőségét kínálja, de előmozdítja a tudás olyan absztraktabb formáinak az elmélyülését is, mint amilyen például az elfogadás. Az utazásban rejülő lehetőségekről a következőket meséli a Láthatatlan Iskola egyik tagja:

A sok önkéntesség kapcsán nagyon sokat jártam össze-vissza Észtországon belül. Nagyon sokszor fogadtak be olyan emberek, akik bizonyos vallásokhoz kapcsolódtak. [...] Aztán Portugáliában is éltem, ahol nagyon sok olyan emberrel találkoztam, akik végképp a természetet szeretik. Minden nap jóga, meditáció. [...] A meditációt, a jógát megtartottam. Más szemmel nézek egy-egy közösségre. Elfogadóbb lettem, az biztos. Jobban megértem azt, akinek az összes vagyona az, ami rajta van. (KK)

Az utazás ösztönözte ismeretszerzés a Nyimi Öko Közösség esetében elsősorban az önkénteskedés kapcsán kerül előtérbe. Az önkéntes az „idegen” egyfajta alteregója. Az a személy, aki a tudás, az új ismeretek hordozójaként távoli világokba téved,

miközben elviszi oda saját életvilága nézeteit, majd hazatérve az ismeretlenből – immár új tapasztalatok birtokában – saját kultúráját is gazdagítja:

Egyáltalán nem vagyunk zártak, hanem mindenféle párbeszédben próbálunk lenni a környezetünkkel. Onnantól kezdve, hogy mondjuk önkénteseket fogadunk, és mondjuk így velük dolgozunk együtt. És nyilván ők is hoznak be valamilyen nézőpontokat, meg mi is adunk valamilyen nézőpontokat. (SF)

A hagyományos oktatási rendszer képviselte tudás kritikája több beszámolóban is hangsúlyos szerepet kap. A központosított tananyag diktatórikus módon meghatározott tematikájával szemben felértékelődik a tudásszerzés személyessége, a szubjektív érdeklődés által kijelölt tudásterületek, ismeretek elsődlegessége. „Magamtól tanultam” – fogalmaz a Davoria egyik tagja az egyéni érdeklődés szerepét hangsúlyozva. A szubjektivitás a Concordantián belül leginkább a „látomás keresések”, „elvonulások” alkalmain keresztül jelenik meg, míg a Nyimi Öko Közösség tagjai az egyéni érdeklődés meghatározta források diverzitását, sokrétűségét emelik ki.

A szubjektív érdeklődés felértékelődésének következtében előtérbe kerül a megélt történelem, a „személyes beszámoló”, „memoárok” által közvetített tapasztalat jelentősége. Az önéletírások történeti hitelességét – szubjektivitásuk okán – a történetírás sokáig elvetette. Az általuk közvetített ismeret azonban napjainkban egyre fokozódó érdeklődésre tart számot. A napló hitelességének forrása abban a körülményben keresendő, hogy a naplóíró csak önmagával kommunikál, és ezért hiányzik belőle a mások meggyőzésének szándéka – fogalmaz Gyáni Gábor egyik írásában (Gyáni 2019:71). Hasonló nézetek tükröződnek a Láthatatlan Iskola tagjának beszámolójában is:

Támaszkodnék arra, hogy akik tanítják, ők hitelesek. De nagyon megrendült a hitem már bármilyen forrásban, és ez probléma. Talán a személyes beszámoló. Ha mondjuk hiteleset szeretnék tudni egy országról, akkor egy otlakó embernek a memoárja. Az szerintem hiteles. Persze szubjektív nagyon, de mégis hitelesebb, mint valami, amit tizenhat ilyen „official” ember átnézett. (JF)

Az ismeretszerzés módja a posztmodern korban a tanári tekintély frontális (egyoldalú) ismeretátadásával szemben inkább procedurális jellegű,

amely mindig az adott társadalmi helyzetben megfogalmazódó elvárásokhoz, keretfeltételekhez igazodik, és az alkalmazhatóság kritériumát, a tudás gyakorlati értékét állítja előtérbe. Szinte valamennyi interjúalanyom kiemeli a „személyes tapasztalás”, a közvetlen interakciók, beszélgetések útján szerzett tudás jelentőségét. A Nyimi Öko Közösség az „élményszintű, személyes tanulás kikerülhetetlenségét”, a Láthatatlan Iskola tagjai a tréningek, a „tapasztalás útján” megszerzett ismeretek fontosságát hangsúlyozzák. A tudásszerzés egyéssen sajátos formája a „szellemvilággal kapcsolódás”, amely a Concordantián belül teljesen általános gyakorlatnak számít. Az érzékelés érzelmi-intuitív dimenzióit is magában foglaló módszer a közösség tagjai szerint a tapasztalás „magasabb perspektíváját” kínálja a mindennapi tudásszerzés lehetőségeihez képest. A Davoria meglátása, hogy a „bulik ösztönzőereje” közvetve a tudás megszerzéséhez is hozzájárul. A partik során lehetőség nyílik ugyanis a „bevezetésre”, a technikák átadására vagy éppen azok „ellessére”.

13. A helyes és a helytelen megítélési módja – a morálisan helyes kritériumai

Hallowell szerint, ami megkülönbözteti az emberi társadalmat az állatvilágtól, az a morális rend. A morális rend azonban nem egyszerűen csak a helyes viselkedés normák által szabályozott feltételrendszere, hanem annak felismerése is, hogy az önreflexió képességével felruházott egyén erkölcsi felelősséggel tartozik saját cselekedetei iránt (Hallowell 1955:83).

Az egyén gyakorlatilag minden kölcsönviszonyon belül a „helyes” és „helytelen” dilemmájával szembesül. Mivel azonban a bűn fogalma a mindennapi ember számára túlságosan elvont kategória, ezért maga a „gonosz” csak nagyon végtelen esetben manifesztálódik az egyéni életút során (mint például gyilkosságokról szóló tudósításokban, a cyber crime egyre terjedő tendenciájában, illetve művészeti alkotásokban, aszketikus életmódot követő egyének életútja során vagy a démoni megszállottság pillanataiban).⁴ Ennek megfelelően maga a kölcsönviszony is inkább csak általános formában, gyakorlati élethelyzetekhez igazodó

előírások, működési szabályok, illetve a közösségek tagjai által megfogalmazott ajánlások, elvárások szintjén jut kifejeződésre.

Az általam vizsgált közösségek általánosan érvényes jellemzője a normaszegéssel kapcsolatos fellépés, amely elsősorban a személyközi kapcsolatokat, illetve a közösség integritását veszélyeztető emberi konfliktusok kapcsán aktiválódik. Szabályozásai jogforrása egy sajátosan egyedi közösségi jog, amely elkülönül az állami törvényhozás jogrendjétől. A közösségeknek a „helyes” és a „helytelen” megítélésével szemben felvett pozíciója ugyanakkor fokozottan relativisztikus jelleget mutat: ítéleteikben az „esetiség” elve érvényesül, amely az adott szociokulturális helyzetnek megfelelően mindig más és más tartalommal töltődik fel. A közösségi jog természetéből adódó sajátosság, hogy az egyén viselkedésmódját, a „helyes” és a „helytelen” kritériumával kapcsolatos álláspontját egyfajta kölcsönösség által vezérelt moralitás határozza meg, amely éles kontrasztot képez a társadalmi törvények személytelenségével szemben. Ennek megfelelően alakul a kölcsönviszony gyakorlati megvalósulása is: a közösségek működése során a helyes viselkedés kikényszerítése helyett a közvetítésre helyeződik a hangsúly.

A Nyimi Öko Közösség a kölcsönösségen alapuló konfliktuskezelés fontosságát vallja. A közösségen belül mindenkinek saját szavazati joga van, ami által a számára biztosított mozgástér is kiszélesedik. Az általuk gyakorolt közösségi jog további fontos sajátossága, hogy kiegészül egy visszacsatolós rendszerrel is, amely az állami joggal szemben sokkal érzékenyebben reagál az identitás integritását veszélyeztető történésekre, és a kényszerű kompromisszumok okozta sérülések gyógyítását célozza. A vitás kérdések feloldásában ezért a „figyelem”, „a másik meghallgatása”, a „megerősítés” játszanak központi szerepet:

És ezeknek az értékeknek a fenntartása és a viselkedésünknek az értékörző megélése, és a viselkedésünk, amivel kifejezzük egymás iránt a megbecsülésünket, az együttműködési szándékokat, ezeket újból és újból megerősítjük. És ezért értékeknek tekintjük azt, hogy mi együtt vagyunk. (OK)

Az egyik legtoleránsabb, a tagokra legkisebb nyomást helyező közösség a Concordantia. A tagok meggyőződése, hogy szabályok kikényszerítésével semmilyen közösség sem tartható fenn. A közösség életében ezért a „feltétel nélküli elfogadás”, a

⁴ Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a bibliai gonosz nem arctalan entitás, hanem konkrét alakot öltő létező, aki összezavar, eltérít. Maga a bűn pedig nem morális kategória, hanem céltévesztés: az Istennel való kapcsolat meglazulása.

„megengedés” elve érvényesül, a tagság összetételét, illetve új tagok csatlakozását pedig egyfajta természetes kiválasztódás határozza meg:

Az új közösségi formának nagyon fontos eleme, hogy azt ne külső szabályok tartásák össze, hanem egy belső indíttatás. És az, akiben nem ugyanaz a belső indíttatás, az úgy is el fog menni. [...] Egy-máshoz rendeződés van, amelynek fontos eleme az, hogy egymás tanítói vagyunk, egymás mesterei. És nem egy ilyen külső guruban nyilvánul meg, vagy egy ilyen függőségi viszonyban. (Adrienn)

A kölcsönösség elvének érvényre juttatása a Davoria esetében is általános elvárás. A bulik során a résztvevők alapvetően a „józan ész” diktálta „íratlan szabályokhoz” igazodnak. Gyakorlatilag minden bulin kitermelődik egy általános emberi alapelveken nyugvó normarendszer, amely az „egymás iránti tiszteletben”, „odafigyelésben” jut kifejeződésre. Ennek az alapvetően spontán jogképződésnek az alapja valószínűleg a free tekno mozgalom „általános szellemiségéből”, a rendezvényeket látogatók hasonló gondolkodásmódjából eredeztethető. Mivel a rendezvények önszerveződők, a résztvevők közötti együttműködés elengedhetetlen előfeltétel. Ez a körülmény a szolidaritás központi szerepére hívja fel a figyelmet:

Vannak ezek az alapvető emberi normák, amiket mi nemhogy elvárunk, de betartatunk. Tehát, hogy ne legyen erőszak, ne legyen verekedés. [...] A szexizmus, a fasizmus, az egyéb ilyen izmusok ki vannak zárva. [...] A hülye ideológiai viselkedési formákat elvetjük, amivel se az emberek, se a társadalom nem tud mit kezdeni. Viszont minden más meg megengedett, tehát szabadjára vagy engedve. (Log_n)

Bár a Láthatatlan Iskola működése alapvetően mentor és mentorált sajátos viszonyában ölt testet, a közösség működésének mégis vannak olyan általánosan érvényes alapelvei, amelyek alkalmazása során a vezetőség a tagok véleményének figyelembevételével kidolgozott etikai kódex irányelvei szerint jár el. Különösen így van ez a mentoráltakhoz fűződő személyes viszony szabályozása során:

Az egyik dolog, hogy addig foglalkozunk a gyerekekkel, amíg intézményben laknak, és amikor utána saját lábra tudnak állni. Családostul már nem. [...] A másik, hogy mi tanítunk, meg

tanulunk velük, de nem adományozunk, nem gyűjtünk, nem viszünk ruhaadományt, nem csinálunk mikulás ünnepséget. Ami nem a tanulás része, azokat mi kizárjuk az egészből. (MÁ)

Kölcsönviszonyok összjátéka: az értékrendmintázat

Interjúalanyaim értékrendjét, a valósághoz fűződő személyes viszonyát vizsgálva az értékek összetettségére és belső variabilitására figyeltem fel. Feltűnt, hogy az értékek sohasem tiszta, esszenciális formában, hanem kölcsönviszonyok egyedi kombinációiként mutatkoznak meg. Míg tehát a kölcsönviszony az egyén hermeneutikai törekvéseinek kifejeződése, az egyén és a külső valóság referenciapontjai közti dialogikus kapcsolat, addig az érték valójában a kölcsönviszonyok rendszeréből levezethető, származtatott kategória: kölcsönviszonyok egyedi mintázatba rendeződése és normatív tartalommal telítődése.

A mindennapi valóság „töredezettsége” tehát átalakítja az értékrend hagyományos szerveződését, a konfiguráció „mozaikszerűsége” felé tolvá annak belső logikáját. Egyén és közösség viszonylatában vizsgálva a kérdést mindebből két következtetés adódik: az egyéni reflexiók szubjektivitása szintjén az érték az elkülönböződés tanújele, az egyéni reflexiók esetleges konvergenciája esetén ugyanakkor a közösségi összetartozás ismérve. Mivel a hermeneutikai viszony egyik lényegi összetevője a valóságról való elmélkedés, a valóság jelenségeinek értékelése az öntudat aktív bevonása által, ezért az értékek sem mutatkozhatnak meg esszenciális mivoltukban, hanem kizárólag az egyéni életvilág részletező leírásaiként. Univerzálisan érvényes értékek megfogalmazása ezért paradoxon. Ez ugyanis azt feltételeznél, hogy két különböző életvilág tökéletesen egymásra illeszthető.

Sem a kölcsönviszonyok, sem pedig az azok hatására lecsapódó értékek nem tekinthetők abszolút érvényű fogalmak tiszta formáinak. Egy-egy értékben gyakran több kölcsönviszony hatása, befolyásoló ereje is fellelhető, illetve ugyanaz a kölcsönviszony jelen lehet számos érték tartalmi összetevőiben. A kölcsönviszonyokhoz hasonlóan az értékeknek sincs az univerzalitás igényével fellépő jelenlétük. Hatókörük gyakorlatilag nem terjed túl az egyéni életvilág, illetve a kisközösség érvényességi körén. A kettejük közti dialogikus kapcsolatot pedig minden esetben meghatározza az a szociokulturális közeg, amelyben felszínre kerülnek.

Mivel bizonyos kölcsönviszonyokhoz adott esetben gyakran társulnak más kölcsönviszonyok, ezért értékrendmintázatról csak abban az esetben beszélhetünk, ha legalább három vagy annál több kölcsönviszony együttes jelenléte azonosítható egy-egy konstelláción belül.⁵ Fejezetem zárásaként néhány lehetséges értékrendmintázat felvázolására vállalkozom.

CONCORDANTIA CARPATIENSIS

kapcsolódás (1 – 2 – 3 – 8 – 11)

A kapcsolódás a Concordantia esetében olyan spirituális élmény, amely a természetfeletttel folytatott személyes kommunikációt kiterjeszti a rítus résztvevőinek teljes körére a tagok közti személyes kötelék megerősítése által, miközben hozzájárul a közösségiség érzésének az elmélyítéséhez is. Maga a természetfeletti ugyanakkor nem a természettel ellentétes régió, hanem annak láthatatlan, a mindennapi érzékelés elől rejtett dimenziója. A kapcsolódás tehát „totális” élmény: a természetfeletttel történő kommunikáció olyan sajátos élethelyzete, amely közösségi eseménybe ágyazódva, ember és természet szoros köteléke által valósul meg.

Kapcsolódás nemcsak a spirituális dimenzió és az egyén, de akár a közösség két tagja közt is létrejöhethet. Interjúalanyaim meggyőződése, hogy hatalmas igény mutatkozik napjainkban arra, hogy az emberek találkozni tudjanak, „ölelkezni tudjanak”, tehát hogy létrejöjjen közöttük a kapcsolódás. Ez ugyanis előfeltétele az emberi test és lélek egészséges működésének. A kapcsolódás mint érték a Concordantia Carpatiensis spirituális összefüggései során mutatkozik meg talán a legérzékletesebb formájában:

Ahol valamilyen fizikai megterhelés van, mint a kunyhóban a meleg, a pára és a fél órán, vagy

⁵ Az interjúszövegek elemzése során a kölcsönviszonyok „sűrűsödésére”, sajátos koncentrációjára lettem figyelmes. A jelenség tipikus módon a közösségek működése szempontjából meghatározó jelentőségű tematikák kifejtése során jelentkezett. Valójában ez a „sűrűsödés”, a kölcsönviszonyoknak ez a komplex együttállása volt az, amely az értékrend mintázatok gondolatának alapjául szolgált. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy a „kapcsolódásra” való képesség nem általános közösségi meghatározottság, hanem elsősorban a posztmodern kisközösségekre jellemző sajátosság. Olyan emberek közt létesülő kötelék, akik képesek egymással megosztani, képesek egymással megélni a közösségiség elmélyültebb fokát.

egy órán keresztül fokozódó hangulat, én azt érzem, hogy olyankor az elmémnek már nem marad szabad kapacitása ott kitalálgatni dolgokat. És én ott megpróbálom mindig azt csinálni, ami a feladat. Elmondom az imámat, énekelem az énekeket, és aztán, amikor így megpihenek, akkor nagyon sokszor van ilyen kapcsolódásom, mondjuk a szellemvilággal. Olyankor kapok üzenetet. (NÁ)

A kapcsolódás során nemcsak a spirituális kötelékek térbeli kiteljesedése jön létre, de az időbeli dimenzió is kitágul. Az értékben foglalt tapasztalás közvetlen élményét hosszú, akár hetekig is elhúzódó, tudatos tervezés előzheti meg, amely lépésről lépésre vezet el a szellemi ráhangolódás kezdeti pillanataitól a spirituálissal folytatott kommunikációnak a rítus során átélt betetőződéséig. A különféle szertartások sűrű egymásutánisága, a lelki készülődés egyéni és közösségi gyakorlatai a kapcsolódás folyamatos jelenlétének ismérvei. Az egyén gyakorlatilag a kapcsolódás szüntelen állapotában van, amely döntően meghatározza mindennapjainak alakulását is:

A hagyományainkban a disznótör valamikor egy medvetör volt. Tehát ez egy szakrális áldozati szertartás, ami a hétköznapiakban disznótörként maradt csak meg. De a szakralitás nem a tettel kezdődik, hanem amikor én megtervezem, hogy mit fogok csinálni. Onnantól kezdve én már kapcsolodom az állathoz, az öléshez, a feldolgozáshoz, mindenhez. És ahogy ez a kapcsolódás megtörténik, már ez egy szakralitás. (SzI)

Noha a kapcsolódás a közösség elfogadó közegeiben kibomló spirituális tapasztalás, meghatározó aspektusa mégis a személyesség, az élményben adott jelentés szubjektív átélése. A sámánság a tapasztalás útja, amelynek során a spirituális dimenzió felől érkező tartalmak összekapcsolódnak a mindennapi valóság történéseivel, és szüntelen értelmezésre sarkallják az egyént.

megosztás (1 – 2 – 7 – 8 – 11)

A megosztás olyan érték, amely egyfelől a valós élet történéseit, másfelől pedig a „révülés”, azaz a spirituális tapasztalás során keletkező személyes tartalmakat egyesíti egy közös kommunikációs térben, miközben hozzájárul a „közösségiség” és az „egység” élményének megéléséhez. A szertartások közben elhangzó fohászok, imák az egyéni feltárulkozás

bensőséges pillanatai, amelyek a legbelsőbb érzések megosztása által hozzájárulnak a közösség tagjai közti kötelékek megerősítéséhez, és ezzel a „testvériség” érzésének elmélyítéséhez:

Annak ellenére, hogy nem beszélgetés zajlik a konyhóban, de imák történnek, mindenki beszél önmagáról. És egyszerűen átjön az, hogy ki az a másik. Halljuk a másiknak a problémáit, a nehézségeit. Halljuk a fobásait. [...] És azáltal, hogy rálátunk, beelátunk a másik nehézségeibe, az életébe, a kihívásaiba, akkor valahogy közelebb kerül hozzánk a másik. És amikor együtt részünk volt egy konyhózásban, egy bensőséges szertartásban, akkor onnét kezdve egyszerűen egymás testvéreivé válunk. (Arikán)

A megosztás ugyanakkor nemcsak a másik megismerésének, hanem az önismeret fejlesztésének is az eszköze, amely a transzcendentális tartalmak nyilvánkozattásszerű megtapasztalása és a szertartások résztvevőinek elbeszélései által tükröt tart az egyén elé. Valójában egyfajta „módosult tudatállapot”, amelynek során a természetfeletttel történő találkozás és a személyes élmények látomásszerű beszámolója egyszerre kerítik hatalmukba az egyént. A megosztás tudatalatti aspektusát és kettős természetét a következőképp érzékelteti a közösség egyik tagja:

Amiért szerintem fontos a megosztás az az, hogy össze tudjuk kapcsolni a tudatos énünket, az agyunkat azzal az állapottal, amit ott megélünk. Ezért nagyon fontos, hogy igyekezzünk róla beszélni. Mert amit a másik mond, az lehet, hogy nekem is üzenet és tükröz. És ezáltal megtapasztaljuk azt az „egység” élményt, hogy ami a másikban felmerült, az bennem is bennem van. (Adrienn)

A megosztás kiemelt aspektusa az „információcsere”, az „interaktivitás”. A szertartások során a „látható” és a „láthatatlan” világ régiói közt megindul egy bensőséges üzenetáramlás, amelynek segítségével a lét a maga teljességében tárulkozik fel.

DAVORIA szabadság (7 – 8 – 10 – 12 – 14)

Mi a szabadság? A free tekno esetében több kölcsönviszony integrált egésze, amelyben a térrel, az idegennel és a hatalommal szemben kialakított viszony, valamint az önkifejezésre törekvés meghatározó alkotóelemként van jelen. A free tekno nem

egyszerűen csak zene, hanem a high tech eszközök generálta „életérzés” és a bulik helyszínéül szolgáló underground közeg együttes keretrendszere, amelynek célja a közösségiség érzésének elmélyítése. Még konkrétabban: a tér saját elgondoláson alapuló használata (fények, projekciók alkalmazása, a hangszerek megépítése), a határok feszegetése (kísérletező jelleg, a keretrendszerek átlépése), fun és flow (rengeteg ember hosszú távú laza együttléte egy átmenetileg birtokba vett területen), a fensőbb kontroll megkerülése (illegálitás, elhagyatott gyárépületek) és ezáltal egy autonóm zóna kialakítása. A szabadság fogalma azonban nem korlátlan szabadság, nem az egyéni érdekek öntörvényű érvényesítése, hanem az önkifejezés azon formája, amelynek az idegenhez való viszony szab határt:

Pozitívan hozzáállni az emberekhez. Tisztelni a másságukat, és tisztelni egymást. [...] Teljesen szabad az ember, hogy ha azt csinálja, ami jó, de amíg nem bánt mást, amíg tiszteli a másik embert – fogalmaz Thaliom.

Fontos látnunk ugyanakkor, hogy noha a szabadság fogalma elsősorban a zene, a bulik közegeiben átélethető miliő kapcsán jelenik meg, szerepe nem korlátozódik kizárólag csak a bulik időtartamára, hanem „átszivárog” a mindennapi valóság összefüggéseibe is:

Szabadság alatt azt értem, hogy van egy kis keretrendszerem, amiből elindulok zenélni a gépeimről, viszont onnan kezdve a pillanatban történik minden, és az határozza meg, hogy mi lesz a következő lépésem. [És ez a szabadság] a mindennapokba is átültethető. Igazából az kell szerintem a zenéléshez is, meg az élethez is, hogy az ember pozitívan és a saját önbizalmából adódó lendülettel tudjon beleindulni. És amikor ez megvan, és élvezed, amit csinálsz, akkor tök mindegy, hogy most „kitáncolsz” jobbra vagy balra három métert, vagy „elesel” közben, vagy bármi, de ad elég energiát és erőt az, hogy ez ne legyen probléma. (Squid23)

Valamennyi interjúalanyom egyetért abban, hogy a szabadság megvalósulásának egyik legnagyobb gátja idegen minták elvtelen átvétele. Az „átvétel”, a „másolás” ugyanis az „önkifejezés”, az „alkotás”, a „kísérletező kedv” ellen hat, amely inkább leépíti, mintsem előmozdítja a lehetőségek kibontakozásának esélyeit:

Részemről inkább a „free” az, ami érdekel, és nem egy kultúrát importálni. Egy nyugaton meghonosodott kultúrát egy az egyben importálni és ennek megteremteni a magyar gyökereit. Hanem csinálni, amihez kedvünk van, és jól csinálni. És fejlődni és új lehetőséget teremteni magunknak meg a környezetünknek több téren: ez az, ami érdekel. Ez a szabadság. (Üriember)

a valóság iránti elköteleződés (11 – 12 – 13 – 16)

A Davoria tagjait a valóság visszahódításának szándéka hajtja. Elköteleződésük nem öncélú szólalom, hanem egy közvetlen emberi kommunikáció alapuló, mindenféle felsőbb kontrol szűrőjétől mentes realitás létrehozásának igénye, amely képes legyőzni az idegenség érzetét, lebontani a kulturális határokat, egységben összefogni a bulik résztvevőit, lefektetve a helyes és helytelen megítélési módjának az alapjait. A Davoria ezért is törekszik olyan közösségi összefüggések létrehozására, amelyek real time-ban zajlanak, és a közvetlen élményre helyezik a hangsúlyt. A bulik során az egyén kiléphet a fogyasztói társadalom konstruálta klisék világából, és közvetlen tapasztalásban lehet része:

És itt pont az a lényeg, hogy ez nem egy meta-dimenziójú dolog, hanem ez egy ilyen „valóság”. Hogy hello! Mi kirakjuk a hangszereinket az asztalra. Nem tudjuk előre, hogy mi fog történni, nem számokat játszunk le. Az emberek sem tudják, hogy mit várjanak az egésztől. Nincsen túldimenzionálva a sztori, hanem ilyen egyszerű, és ezért mindenki ilyen valóságot él meg. (Üriember)

A valóság a hatalom, a társadalmi mainstream torzító hatásaitól megszabadított tapasztalás. A valóság iránti elköteleződés sarokköve ezért minden olyan tényező minimalizálása, amely az őszinteség és spontaneitás ellen hat, amely különféle elvárások formájában jelentkező konstruált alakzatokat illet az előadó és közönség közé. Az anyagi érdekek kizárása, a piaci viszonyok megkezdése ezért alapvető elvárás. „A civil társadalom egyszerűen nem hajlandó azt a tényt elfogadni, ha valamit ingyen csinál” – fogalmaz a csoport egyik tagja. Az állami adó, a forgalmazóknak megfizetendő díjak valójában – Baudrillard szavaival élve – egy „szimulált valóság” irányába mutatnak, amely generált társadalmi modelleken keresztül, látszatvalóság mögé rejtőzve próbálja

elleplezni a folyamatok mögött húzódó anyagi érdekek önös szándékát (Baudrillard 1988:173). A Davoria tagjai szerint mindez a személyközi viszonyokra is kihat:

Elmész egy klubba és egy csomó megfelelői kényszerrel találkozol a legtöbb esetben. Kulturális, viselkedési, öltözködési, szexuális blablaba. És az van, hogy te nem a valósággal találkozol és elengeded magad, hanem van ez a front endje ennek az egésznek. Nem táncolni mész el, hanem ez mind megy a fejedben, és ezt így végigjatszod. (Üriember)

Bár a piaci logika kizárása elvileg anyagi veszteséget eredményez, ám a veszteség közösségi kontextusba helyezve értelmezhetetlen fogalom. A bulik részfolyamatai ugyanis önerőből, a közösség tagjainak erőfeszítése árán, illetve szívességi alapon valósulnak meg, amely a gazdasági cserefolyamatok közgazdasági vetületét teljesen felülírja. Az anyagi aspektushoz hasonlóan az idegenségtapasztalat jelentéstartalma is új értelmet nyer. Mivel a bulik egy olyan szűk társadalmi réteget szólítanak meg, amely a free tekno univerzális értékei iránt egységesen elkötelezett, így valójában bárki, aki egy-egy esemény részesévé válik, gyakorlatilag beavatottként van jelen.

Láthatatlan iskola önkéntesség (4 – 8 – 10 – 12 – 16)

Az önkéntesség a Láthatatlan Iskola életének egyik központi elve, az önkifejezésre törekvés meghatározó formája. Jellemző megnyilvánulási módja az önzetlen „segítségnyújtás”, amely a haszonszerzéssel (a piacgazdaságra jellemző gazdasági cselekvésmódok mértékadó stratégiájával) szemben tematizálódik. A társadalmi hagyomány mint a modernitás öröksége tehát negatív értelemben, mint bírálat kap helyt az értékrendmintázaton belül. Az iskola mentorai mindenféle anyagi érdektől mentesen folytatják oktatási tevékenységüket, amelyre időt saját szabadidejükből különítenek el. Ha az iskola kapcsán meg is fogalmazódnak bírálatok, azok sajátos módon küldetésük anyagi oldalát érintik, és elsősorban a többségi társadalom ingyenes munkavégzéssel kapcsolatos értetlenségéből fakadnak:

Negatív felütés lehet mondjuk az az elképzelés, hogy ez minnek? Vagy, hogy ti ezt most ingyen miért csináljátok? Szerintem mindannyian

feltettük már a kérdést, hogy ez vajon belefér-e az önkéntesség kategóriájába? Sokszor nem. Viszont mégsem érzi egyikünk sem, hogy ebből nagyon pénzt kellene csinálni. (JF)

Az érték további lényeges alkotóeleme az idegenhez való viszony, amely az érintkezési módok változatosságából és a segíteni akarás önzetlen szándékából adódóan azonban félelemtől, távolságtartástól mentes tapasztalás. Így van ez még annak ellenére is, hogy a mentorok gyakran cserélődnek, és ezért személyes kapcsolataik is állandóan módosulnak. A közösség tagjainak gondolkodásmódjában „nem ez a hagyományos elidegenedősmunkatársas viszony, hanem ez az igazi jóbarátmunkatárs viszony van jelen. És tényleg nagyon sok olyan mentort tudunk, akik csak úgy együtt lógnak, mindenféle ilyen láthatatlan iskolás kapcsolat nélkül” – fogalmaz az iskola egyik vezetője a mentorok közti személyközi kapcsolatokat elemezve. Az önkéntesség kapcsán megmutatókozó idegenségtapasztalat az iskola esetében a legváltozatosabb érintkezési formákban ölt testet, úgymint a külső partnerekkel és az átmeneti otthonokkal ápolt kapcsolatrendszer, a szülőkhöz és mentoráltakhoz fűződő viszony, illetve a mentorok csoportján belüli fluktuáció generálta tapasztalás.

Az érték kulcsmozzanata az anyagi érdektől mentes, önzetlen segítészándék. Az önkéntesség gyakorlatilag az ideális közösség normáinak kiterjesztésén alapuló gondolat, amelynek során az anyagi haszontól mentes szemléletmód átlépi a kisközösségi határokat, és megjelenik a társadalom szélesebb dimenzióiban is. Utazásai emlékeire támaszkodva a következőképp foglalja össze az érték működési logikáját a közösség egyik tagja:

És ez nagyon sokat alakított bennem, hogy ez is egy életforma, hogy a közösség segíti egymást. Hogy én mondjuk segítsek a takarítónőnek angolul tanulni. Ő ezért segít nekem, és ad nekem takarítószert. Vagy megmondja, mivel kell kipucolni a sütőt, vagy használhatom a sütőjét. Vagy hoz sütit. És akkor ezzel segítjük egymást pénz nélkül. Tulajdonképpen nincs fizetség, de mind a ketten adunk valamit, amihez értünk. (KK)

Az iskola vezetőinek határozott meglátása, hogy az anyagi kényszer – és a nyomában önkéntelenül is megfogalmazódó személyes elvárások – tudatos háttérbe szorítása a motiváció és az önbecsülés megerősítője. Az önkéntesség

konstellációján belül ugyanis mind a mentor, mind pedig a mentorált részéről kizárólag csak az őszinte szándék van jelen, amely kizár minden önos érdeket, miközben az érintetteket sajátos kötelékben egyesíti.

alakíthatóság (1 – 7 – 8 – 10)

Az alakíthatóság értékében tér és egyéniség harmonikus megfeleltetésének igénye jut kifejeződésre. A tér nem öncélú közeg, hanem az egyéniség kibontakoztatásának kreatív forrása, amely az oktatás sikerességének az előmozdítója. A térelemek, berendezések variálhatósága ezért rendkívül fontos szerepet játszik a tanítási célok megvalósításának eredményessége szempontjából:

Tanulásra szerintem az a tér jó, ami alakítható. Ami mindig ahhoz alakítható, amire épp szüksége van az adott embernek. Én minden tanulószobát úgy csinálnék meg, hogy van egy külső és egy belső tere. Szóval, aki inkább olyan, hogy egy bokor mellett szeretne tanulni, mert neki az a kedves, annak is legyen lehetősége, de aki inkább bent, annak is. Lehesse alakítani az asztalokat, hogyha többen vannak. Szóval teljesen „pazzliszható”, alakítható tereket alakítanak ki. (GV)

Másfelől nagyon fontos az a körülmény is, hogy a teret lehetőleg olyan egyének, illetve közösségek töltsék be, akik nemcsak használni szeretnék azt, de érdemben hozzá is szeretnének valamit tenni annak szellemiségéhez. A tér képze, kialakításának módja ezért valamennyi interjúalanyomnál összekapcsolódik az ismeretszerzés lehetőségével:

Nekünk, az Alternatív Közösségek Egyesületénél, az már egy nagyon-nagyon ideális környezet közösségi szempontból. Több olyan szervezet van, akitől rengeteget tudunk tanulni. Mindenféle látásmód, túracsoport, ez az amaz. És nagyon érdekes, hogy miket tanulunk egymástól. Hogyan épülünk fel. És fizikailag is egy konkrét szabad teret adnak nekünk, ahol szervezhetünk programokat. Ahol nem érdekel senkit, hogyha le van mondjuk törve a csempe. Hanem az a lényeg, hogy hogyan érezzük magunkat. (KK)

NYIMI ÖKO KÖZÖSSÉG kapcsolódás (1 – 3 – 8 – 11)

A kapcsolódás a jelentésből részesülés. Önmagunk és környezetünk megértése egy elfogadó, kölcsönösségen alapuló kommunikáción keresztül. A természethez kapcsolódás a nyimiek szemében valójában önmagunkhoz, saját természetünkhöz kapcsolódás. Vagy ahogyan a közösség egyik alapítója fogalmaz:

Tartalmazottság. Tehát az, hogy a természet engem tartalmaz. Része vagyok a természetnek. Az én létezésem, a puszta létezése a természet maga. Tehát én nekem nem kell viszonyba kerül-nöm, mert én az maga vagyok. És a viszonyom a természethez az az, hogy én része vagyok a természetnek. (OK)

A nyimiek szerint ennek a viszonyrendszernek a felismerése és tudatosítása az, amely elvezet a helyes önismerethez, amely a konfliktuskezelés, és így a közösség harmonikus, hosszútávú működésének is az alapja:

Vannak ezek az alapok, hogy vidékre költöz-ni, hogy mondjuk kertje van mindenkinek. Tehát a természethez való kapcsolódás, meg a saját természetünkhöz való kapcsolódás. És akkor innen következik az, hogy önismeret meg konfliktuskezelés meg minden. (SF)

Természet, önismeret és közösségiség tehát közös kommunikációs térben egyesülnek, és hozzák létre azt a fajta kapcsolódást, amely a közösség egységének, a célok megvalósíthatóságának, illetve magának a jövőnek a záloga:

Az a kommunikáció, illetve konfliktusmenedzsment, meg az az egész struktúra, amit itt, a Nyimi Öko Közösségben használunk, az nem feltétlenül azt a célt tűzi ki, hogy hogyan legel-tessük közösen a lovainkat a mezőn, vagy hogy a gyerekeink majd egészségesen nőjenek föl. Hanem arról szól, hogy emberek hogy tudnak együtt kö-zösen célokat kitűzni, és azokat elérni. (TM)

A kapcsolódás ugyanakkor nemcsak adott-ság, hanem szüntelen gyakorlás által fenntartandó készség is, amelyet a közösség tagjai közös étkezések, látogatások, összejövetelek alkalmával tudatosan gyakorolnak. Nem egyszerűen csak

kommunikációs esemény, hanem fontos közös-ségmegtartó érték, amely valomásszerű beszámolókon, odafigyelésen és őszinte segítségkérésen alapul.

tájgyógyítás (1 - 3 - 7 - 8)

A tájgyógyítás természet és önkifejezés, ökológiai szemlélet és művészet sajátos találkozása. A tájgyógyítás gyakorlata egyfelől a terület biológiai rendjébe történő közvetlen beavatkozáson keresztül igyekszik visszaállítani a természet megbomlott egyensúlyát. Ennek során olyan módszerekre támaszkodik, mint amilyen a faültetés, a bekerítés gyakorlata, vagy a fák köré épített fészkek védelmező funkciója. A Nyimi Öko Közösségre jellemző sajátosság ugyanakkor, hogy a gyógyítás folyamatába olyan technikákat is bevon, amelyek művészeti projekteknek adnak teret. A művészeti projektek jelentősége, hogy a gyógyítás folyamata nem egy tetszőleges helyen, hanem a közösség tagjai által birtokolt területen valósul meg, amely így nemcsak a közösségiség érzésének az elmélyítésére van pozitív hatással, de előmozdítja a tagoknak a területhez történő kapcsolódását is:

Én ilyen tájgyógyítás és önismereti folyamat összekötéséből szeretnék művészeti projekteket csinálni. Tehát mondjuk a mi területünkön kitalálni olyan dolgokat, ami igazából az én személyes kapcsolatam a területtel, de közben másoknak a kapcsolódását is segítheti. És igazából szerintem ez egy akkora dolog, amivel mondjuk el tudom tölteni az elkövetkező életemet kb. (SF)

A tájgyógyítás további meghatározó mozzanata a gyakorlati cselekvésmódok kiemelt szerepe. Az értékkel azonosulás a természeti folyamatok lassú, időben elhúzódó jellegéből – és gyakran megjósolhatatlan kimeneteléből – adódóan szinte mindennapi elmélyülést, folyamatos készenléti állapotot követel meg az egyéntől. A tájgyógyítással kapcsolatos folyamatok összetettségére érzékeltesen világít rá a következő interjúrészlet:

Eddig háromezer fát ültettünk el. 3600 a mai nappal együtt. Jelentős része sajnos ugye kipusztul. Olyan pici fákat ültetünk el, hogy azért nagy a pusztulás. Azt a tájsebet, amit a megvásárolt földön – ugye azon a 26 hektáros földön – lehetett látni a Google-ban, 2012-ben olyan nagy volt. Tehát egy

ilyen óriási vízmosság volt, ahogy a dombokból zuhogott le a víz. És a talajerózió nagyon nagy volt. És az volt az első dolgunk, hogy megvettük márciusban a földet, március végén már ki volt mérve a záporgátnak a hely. És az a tájseb megszűnt ettől az egyetlen dologtól. Azóta egy valóságos kis paradicsom lett a teljesen a tönkrement talajnak a helyén. (OK)

*

Az értékrend közösségi alakváltozatai sokszínű mintázatok mentén egyesítik a tagok világnézeti meggyőződéseit. Az értékrend azonban nem absztrakt rendszer, amely az élet többi területétől elzárva mintegy „vegetál”, hanem gyakorlati következményekkel bíró entitás, amely kihat az élet valamennyi szegmensére, így a közösségi jellemzők szerveződési módjára is. A következő fejezetben – a közösségi jellemzők részletes bemutatásán keresztül – ennek a kölcsönös egymásra hatásnak a feltárására vállalkozom.

Bibliográfia

- Baudrillard, Jean (1988) Simulacra and Simulation. In Mark Poster (ed.) Selected Writings. Redwood City, California, Stanford University Press. 166-184.
- Benedict, Ruth (1961) Patterns of Culture. London, Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Bilsky, Wolfgang – Schwartz, Shalom H. (1994) Values and Personality. European Journal of Personality, 8: 163-181.
- Braun, V. – Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2): 77-101.
- Campbell, Colin (2002) The Cult, the Cultic Milieu and Secularization. In Jeffrey Kaplan, Helene Löow (eds.) The Cultic Milieu: Oppositional Subcultures in an Age of Globalization. Walnut Creek, AltaMira Press. 23-40.
- Gyáni Gábor (2019) Mesélő naplók és levelek. Az ego-dokumentumok történetírói haszna. Bárka, XXVII(2):69-75.
- Gyökér Róbert (2017) Grundkert. Kisközösség a nagyvárosban. Kultúra és Közösség, 8(2): 75-98.
- Hallowell, A. Irving (1955) Culture and Experience. Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Hoebel, E. Adamson (1954) The Law of Primitive Man. Cambridge, Harvard University Press.
- Inglehart, Ronald – Baker, Wayne E. (2000) Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. American Sociological Review, 65(2): 19-51.
- Ingold, Tim (2000) The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skills. London, Routledge.
- Inkeles, Alex – Smith, David H. (1974) Becoming Modern: individual Change in Six Developing Countries. London, Heinemann.
- Kluckhohn, Florence Rockwood – Strodtbeck, F. L. (1961) Variations in Value Orientations. Evanston, IL: Row, Peterson.
- Morris, Charles (1956) Varieties of Human Values. Chicago, The University of Chicago Press.
- Rokeach, Milton (1973) The Nature of Human Values. New York, The Free Press.
- Shils, Edward (1981) The Tradition. Chicago, The University of Chicago Press.
- Taylor, Bron (2001) Earth and Nature-Based Spirituality (Part I): From Deep Ecology to Radical Environmentalism. Religion, 31: 175-193.

Ámos Imre: Anna Margit portréja